

Mislio sam stvarno da se danas uzdržim od bilo kakvog razmišljanja na temu: *ekonomsko vrednovanje kulture*, no budući da sam na jedan indiskretan način prozvan, pokušaću da razmišljam na tu temu na način na koji inače razmišljam, i nezavisno od Stražilovskog susreta.

Za nas danas nije bitno, mislim, da se *globalno* nečemu suprotstavimo, niti da nešto *globalno* prihvatimo. Za nas je bitno da razmišljamo o tome kakav je *položaj* našeg mišljenja u okviru okolnosti u kojima mi živimo. Zato mislim da, u skladu sa načinom na koji je počeo ovaj susret, malo iniciram te misli pod naslovom:

Kultura nije stihija, i nije hleb.

Zato što, kao što vam je poznato, u poslednje vreme u nizu rasprava, u nizu debata o kulturnoj problematici, bilo je mišljenja da se pitanja kulture svode jednostavno na priznavanje fakta prava „neposrednog proizvođača” i radnog čoveka da o kulturi raspravlja i da se kulturom bavi. Svako obogotvorenje, svaka fetišizacija, po mome uverenju, toga prava isto tako malo pomaže razrešavanju problematike kao i totalna negacija toga prava.

Nisam teoretik kulture, i teorijska filozofska uopštavanja globalnih problema u toj oblasti nisu u mojoj moći, ali svim, čime osećam i mislim kulturu kao ljudsku aktivnost, kao nešto ljudski značajno, dopirem do izvesnih saznanja koja ne pristaju na sužavanje tog pojma u okvire formule da je kultura hleb, da je kultura egzistencija, da je kultura stihija. Svakako da je bilo vremena kada je kultura stihija. Svakako da je bilo vremena kada je kultura bila bitka za hleb, i kada je bila istovremeno i bitka za kulturu, za poeziju, za stvaranje. Ali, kako je jednom veoma impresivno u jednom razlaganju Marko Ristić — između dva rata — napisao: kada se hlebovi razdele, onda ostaje ponovo osnovna ljudska problematika, ostaje ponovo noć nad glavom čoveka, ostaju problemi ljubavi, mrtvih, starjenja i tihog svakodnevnog umiranja svakog pojedinca.

Ako je kultura, u krajnjoj analizi, svest o *celini ljudskih problema* u jednom trenutku, pa prema tome svest i o onim „proskribovanim” paskalovskim prostorima nad našim glavama, onda je znak jednakosti između kulture i hleba ne samo previd specifičnog sadržinskog polja u pojmu kultura „nego i šire, zalaganje za jednu utilitarnu misao u kulturi koja, eto, pomaže ljudima da se snađu u procesima mehanizovanog i specijalizovanog života.

Znam i to: kultura, svakako, nije luksuz, nije politiranje života; i nije sjajna praznina stih, ali kultura isto tako nije glad i nije nužda u smislu slepe, stihijne potrebe čoveka. Svaka metaforizacija u tom pravcu svodi kulturu na njoj strane i neinherentne oznake i mogućnosti. Nije li jednom već toliko citirani Marks napisao da vrednost hrane mogu, u stvari, da osete samo si-ti ljudi, oni čija je elementarna

KULTURA NIJE STIHIJA I NIJE HLEB

potreba gladi već zadovoljena. (Prebaciti ovde Marksu izvestan aristokratizam bilo bi u priličnoj meri smešno).

Ako pod kulturom razumemo određeni stepen produhovljenosti i sposobnosti čoveka da se stvaralački samoostvaruje po vlastitoj meri i planu, onda svakako da to samoostvarenje obuhvata sve oblike i procese koji vode njegovom integralnom životu. Kultura zato nije dodatak, ni sredstvo u borbi za egzistenciju čovekovu, iako je delimično i to, nego immanentno trajanje u svesti njegovih težnji ka celovitosti. U tom smislu, ako čovek odlazi na muzičku predstavu, odlazi tamo ne da bi odoleo ritmu mašina koje ga čekaju, nego da bi usavršio muzičko, dakle specifično ljudsko čulo. Ako posećuje slikarsku izložbu čini to zbog inherentnog bogatstva vizuelnosti koja je u njemu samom, a koje se budi pri susretu sa platnima slikara. Zato mislim, isto kao i većina nas ovde, da običan posetilac tih izložbi, tih priredaba, sasvim intuitivno ali tačno sluti da je tu reč o nečemu ipak nematerijalnom, to znači duhovnom, pa zato i želi *besplatnu kartu, besplatnu ulaznicu* za kulturne priredbe. Tome, razume se, kao što znate, ima suprotstavljenih mišljenja i razlozi su vam za to suprotstavljanje takode poznati.

Izvinjavam se što ću malo duže da vas zadržim na ovoj svojoj kvadraturi kruga, kako sam je nazvao, ali mislim da smo tu da pomalo i otpirimo jedni druge, ako ne potpuno usvojimo ono što svaki od nas hoće da kaže.

Nedavno je Ranko Marinković sa dosta temeljitih nepobitnih argumenata tvrdio: kultura se mora materijalno vrednovati. Drugi predlažu svoju tezu: duhovna kultura se mora vrednovati kao materijalna i nematerijalna vrednost. Meni, laiku u oblasti sociologije kulture problem se pokazuje u ovom vidu: Ako čitav privredni sistem u jednoj zemlji favorizuje primat ekonomske logike, što znači primat tržišnih zakonitosti, po kojima svakako cipele bolje prolazi od knjige, a u hijerarhiji knjiga „Grčka vještica” bolje nego Lotreamon ili Dante, Zilahi bolje nego Andrić, Čosić i Davidić, onda prihvatanje načela *plati pa nosi* znači logično nastavljanje na knjižar-

skom tržištu ekonomske logike ostalih privrednih oblasti i jedne politike kakva je proizišla iz takve usmerenosti. (Glas iz publike, Miće Danojlića: *To ne treba odvajati.*) Sa druge strane, sa stanovišta vrednosnih kulturnih mogućnosti to znači svesno zatvaranje očiju pred *skraćenjima duhovnog stvaranja* koje se takvim načelima nužno ozakonjuju. Svakako, u to nema sumnje, da bi Andrić pisao i da ne dobije honorar za knjige. Ali, u pitanju — nije Andrić. Ne treba zaboraviti osnovnu premisu modernih odnosa društvo i jedinka, premisu koja je inače i u našem društvu usvojena, da *ne postoji čovek radi apstraktnog društva nego društvo radi čoveka*. A svaki poraz pojedinaca na planu stvaranja poraz je u izvesnom smislu društvene strukture, duha i odnosa kakve kao ideale određena društva priželjkuju i u kojima žele da se ostvare. Ako pak po statističkim nalazima Instituta za statistiku, najveći deo našeg stanovništva ne čita knjige, ako veći deo slojeva koji je čitaju traže pre svega polufabrikate duha, Čkalju (koji je, inače, veliki umetnik gesta), Lolu Đukića, nije li puška iluzija verovati u ekonomski automatizam, u spasonosnu formulu kulturnih operativaca: *kreativa za masu — masa za umetnost!*

Kvadratura kruga ostaje nerešena. Svakako, ekonomski mehanizmi mogu da nagnaju neke inertne, lenje, sklone parazitizmu izdavače da se probude i da shvate kako novac ne dotiče iz neke kosmičke slavine, ali ne treba sa prljavom vodom iz korita izbaciti dete. Kvadratura kruga mogla bi se rešiti našim pristajanjem da ne rešavamo kvadraturu kruga. Ako je potrebno da se, recimo, opismeni 60 ili 70 ili 100 hiljada ljudi u jednoj republici, ne treba zbog obogotvorenja jednog principa, zbog fetišizacije samoupravljanja kao načela, zaboraviti na to da je makar i centralizovana organizacija u jednom trenutku, sa ciljem da opismeni tih 60 hiljada ljudi, moguća i prihvatljiva. Naravno, ne da se ona rasprostire kasnije kao sistem odnosa, ali, mislim, ne možemo se zaustaviti na tome da jedno načelo uzmemo kao spasonosni neki manir i da sve ono što bi išlo ka nekakvim konkretnim rešenjima odstranimo, u ime

toga načela, ne prihvatajući ni pokušaje izvesnih ljudi da se u prilikama koje su takve kakve jesu — snađu. Jer stvarno, mi moramo poštovati, bez obzira koliko su razvijeni ti naši instituti, nalaze koje oni nama serviraju, jer se na nekim faktima zasnivaju i naša sudjenja o onome što se događa u kulturi. Ako se kaže da tri četvrtine Jugoslovena ne pročitaju jednu knjigu godišnje, onda se svaka želja da te tri četvrtine čitaju knjige ne može odbaciti u ime apriorne prihvaćenog načela, jednog načela koje bi odbacilo svaku za pravo inicijativu da one tri četvrtine čitaju knjige.

Zato ja mislim da ovde treba razmišljati ne o globalnim svetko-istorijskim determinantama kulture, o problemu grčke kulture, nego treba razmišljati o tome *kakvi su procesi*, u kojim stvarnim uslovima mi živimo, tako da oni ljudi koji nekad budu čitali „materijale” sa ovog Susreta, ovo što smo govorili ovde, shvate da smo mi ponešto i mislili o konkretnim determinantama, o vremenu u kome živimo. Da mi ne dodemo ovde sa izvesnim golim impresijama o tome šta nam se sviđa ili ne sviđa. Ja lično jesam za to neka živi i Don Kihot i Sančo Pansa i Servantes, ali da ne živi *samo jedan Servantes* — a da u podnožju u masi, imate mrtvilo. Tu mislim na ovu problematiku: nema sumnje da za poslednje dve decenije u našoj zemlji možemo konstatovati neke, kako se to referatski kaže, uspehe. Na primer, može se konstatovati da je jedan broj tehničke inteligencije osposobljen za to vreme, da je ostvareno proširenje školske mreže, zatim može se konstatovati da je broj ljudi koji se bave naukom povećan, i da je u tim vrhunskim dostignućima učinjeno dosta za afirmaciju naše kulture na međunarodnom planu. Međutim, to ne rešava problem odnosa kulture, kako sam rekao, u podnožju. Kultura danas nije integrisana u društvenu strukturu. Tako da Andrić ne može biti naše pokriće za sve ono što ta kultura u podnožju još očekuje. To što globalnim nazivom zovemo integracijom kulture u društvenu strukturu.

Tooliko zasad.